

FUNCȚIONAREA SPITALULUI PANTELIMON ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI XIX

de IOANA CRISTACHE-PANAIT

Prima jumătate a veacului al XIX-lea reprezintă o perioadă de importante prefaceri în viața economică și socială a orașului București. Creșterea continuă a forțelor de producție a determinat accentuarea procesului de descompunere a relațiilor feudale, relațiile capitaliste dezvoltându-se din ce în ce mai mult.

Schimbările survenite în structura economică și social politică a Bucureștilor duc la sporirea locuitorilor orașului.

Față de numărul populației rețeaua spitalicească devine insuficientă. La începutul veacului al XIX-lea existau în București, pentru o populație de aproape 60—70.000¹ locuitori, numai 3 spitale cu cca 54 paturi. Dacă adăugăm la numărul mic al paturilor și defectuoasa organizare și întreținere a veniturilor spitalurilor putem să ne facem o imagine mai completă asupra stării sanitare din Capitală în acea vreme. Articolul de față se oprește la funcționarea spitalului Pantelimon în această primă jumătate de veac.

La o distanță de un ccas de oraș, aproape de gîrla Colentinei, pe o mică movilă în jurul căreia exista o luncă întinsă, se afla spitalul Pantelimon, întemeiat în 1735, de Grigore II Ghica². Istoria acestui spital se împletește pentru perioada de care ne ocupăm, cu istoria Colței. Aceiași dezordine, aceiași risipire a veniturilor sale în dauna pacienților. Nici în construcția sa acest spital nu s-a deosebit de primul stabiliment spitalicesc organizat în București. „Forma clădirii este ca și a spitalului Colței, adică înconjurată cu ziduri înalte, cu săli de bolnavi, cu tavane joase, cu aer stricat“ nota dr. C. Caracaș³ Primul an al veacului al XIX-lea aduce acelora ce zăceau între zidurile sale singura bucurie — sosirea doctorului C. Caracaș, care a depus o apostolică activitate doctoricească pînă în anul în care își pierde viața alături de ciumații pe care îi îngrijea, răpus de aceiași necruțătoare boală. Numit

¹ București. *Scurt istoric*, București 1959, pag. 44. Dan Berindei, *Orașul București, reședință și capitală a Țării Românești* 1459—1862, Buc., 1963, p. 143.

² Muzeul de istorie a orașului București, inv. 13.161; vezi și Al. Găleşescu, *Ejoria spitalelor civile din București*, București 1900, pag. 166—175.

³ *Topografia sanitară a Munteniei de Dr. Constantin Caracaș (1800—1828)* București, 1937, pag. 147.

medic al spitalului Pantelimon la 12 iunie 1801, C. Caracaș înțelege încă de la venirea sa în acest așezământ, starea alarmantă în care se afla. Observind, nu rămâne pasiv. El prezintă, cere și se luptă pentru îndreptarea situației, așa cum ne mărturisește însuși : „*simțind cu mare durere de inimă neajunsurile spitalului, am reclamat și am arătat nevoia de a se restaura și a se îmbunătăți spitalul pustit, defectuos și fără ordine interioară, dar am întimpinat dificultăți și opunere*”¹.

În 1801 Alexandru Moruzi întărește ca episcop al spitalului pe căminarul Nestor. Înainte de a intra în slujbă el cere să se facă socotelile de până atunci, care nu erau încheiate, sesizându-se iarăși lipsa unui inventar al lucrurilor existente. Cererea pe care o face la intrarea în slujbă denotă prudență, felul în care a fost silit să părăsească postul, arată ca și pentru alți episcopi, proasta administrație. Încheierea unui catastif de socoteli nu era însă niciodată prezentarea realității, care era ascunsă cu destulă grijă. În topografia sa, C. Caracaș dezvăluie cu claritate acest aspect. Cercetarea socotelilor nu se făcea cu minuțiozitatea cuvenită — spune el — căci cu suma veniturilor folosite judicios s-ar putea ține nu numai 30 de bolnavi, ci o sută. Alexandru Ipsilanti, prin hrisovul său din 22 sept. 1803 întărește toate daniile și drepturile spitalului Pantelimon². Totuși spitalul cu toată averea sa cade în sărăcie. Ajuns la o situație ce tulbură orașul, episcopul este înlocuit, scotit a fi singurul vinovat de starea spitalului. Dispozițiile pentru îndepărtarea lui dau la iveală noi aspecte ale avariei acestor episcopi, care în goana după bani nu se dădeau la o parte de la nici o infracțiune. Constantin Alex. Ipsilanti, alungându-l din slujbă pe căminarul Nestor, arată și motivul : pe lângă reaua administrație a acestuia „*ne-am pliroforisit (convins) pentru numitul episcop că și pe bolnavii ce se afla la acest spital i-au gonit de acolo*”³. Prin același hrisov din 22 martie 1807, slujba episcopiei este dată biv vel stolnicului Constantin Predescu.

Pentru redresarea spitalului se recurge la diferite mijloace. Documentul din 2 aprilie 1807, dovedește că i se atribuie și banii proveniți de la clironomia „ab intestato”⁴.

Pantelimonul rămânând singurul spital pentru civili, în perioada 1806--1812, Divanul ia o serie de măsuri spre a veni în ajutorul funcționării lui. La 12 februarie 1810, poslușnicii și scutelnicii mănăstirii Pantelimon sînt iertați de podvezi și angarale, subliniindu-se că aceasta se face pentru că în toată țara este un singur spital pentru căutarea săracilor bolnavi — spitalul Pantelimon⁵. În același an se hotărăște ca spitalul să nu țină mai mult de 20 paturi. Mănăstirea este plină de datorii, de aceea se recomandă episcopului Predescu să procure medicamentele de la spițeria unde vor fi cele mai ieftine⁶.

Spitalul nu întreține însă nici măcar pe cei 20 de bolnavi hotărîți în 1810. Datoriile nu puteau fi plătite, situație care îl determină pe Ion Vodă Caragea să declare în hrisovul său din 12 martie 1813 că „*au fost început numita mănăstire și noscomion la datorie, nefiind vrednice dintr-ale-sale de*

¹ P. G. Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, vol. III, pag. 117.

² *Ibidem*.

³ V. A. Urechia, *Istoria Romînilor*, vol. IX, p. 140.

⁴ *Ibidem*.

⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 611.

⁶ *Ibidem* p. 612.

a ține și hrăni nici pe acei bolnavi ce-i erau orînduiți¹. Incorecta dirijare a veniturilor acestui așezămint, care cu 17 moșii, 13 mănăstiri și un cartier întreg în București, nu putea să țină nici bolnavii orînduiți, este elocventă.

Numirea lui Grigore Ghica, ca efor al spitalului, urmată imediat de unirea acestui spital cu cel de la Colțea, sub epitropia lui Nicolae Trăsnea, aduce după sine accentuarea sărăciei în care se sbătea spitalul. Dr. C. Caracaș, care reușise să îmbunătățească starea sanitară a orașului prin clădirea spitalului Filantropia, nu renunță la încercările de a mai îndrepta puțin starea proastă a Pantelimonului. El nu pierde nici un prilej în a cere îmbunătățirea situației. În iulie 1816 Dr. C. Caracaș reușește să documenteze domnitorului Ioan Caragea, venit la hramul spitalului, necesitatea reparării spitalului și să obțină bune rezultate, precum ne-o spune însuși. „Atunci domnitorul a dat poruncă să se prefacă spitalul din temelii: și așa în anul următor s-a clădit tot în linia aceia spre răsărit, un nou spital, mai înalt, mai încăpător mai confortabil și mai igienic, aerat mai bine și mai bine expus la soare”². Noul spital era compus din trei săli din cîte patru stînjeni și jumătate, care puteau primi cîte 10 bolnavi fiecare. Clădirea a fost modernizată, adăugîndu-i-se o cameră de baie, un depozit de medicamente și altul de farmacie.

Nu este de mirare că setea de bani a administrației spitalului, a determinat manifestările de nemulțumire ale locuitorilor de pe o treime din teritoriul orașului, pe care erau așezate cele 16 mahalale, datorite de ctitorul Grigore Vodă Ghica. În plîngerea lor către domn, ei recunosc că se supun a da atît cît glăsuesc actele, ceea ce denotă exploatarea crescîndă care i-a împins la luptă. Domnitorul poruncește mitropolitului la 17 iunie 1819 să cheme pe epitropul spitalului să i se poruncească să nu supere mai mult pe susnumiții locuitori prin încălcarea actelor domnești ale ctitorilor³. Lupta orășenilor împotriva administrației spitalului a continuat însă și în anii următori.

Prezența Dr. C. Caracaș la spitalul Pantelimon a fost rău privită de epitropia spitalului, care se simțea stingherită în acțiunile sale. Acela care demasca proasta administrație trebuia înlăturat. Grigore Ghica îl înlocuiește cu Dr. Apostol Arsache, schimbarea fiind întărită de domnitorul Alexandru Șuțu la 19 iulie 1820⁴.

Evenimentele anului 1821, continuă procesul de distrugere a spitalului început de administrația defectuoasă. Referitor la acest moment, Kreuchely, reprezentantul Prusiei la București, informează la 13 aprilie 1822 că spitalul a fost devastat de eteriștii lui Alexandru Ipsilanti, iar după intrarea turcilor în București, a servit drept ștab soldaților anatolieni⁵. Starea în care a fost lăsat spitalul a necesitat cîțiva ani de reparații și multe cheltuieli.

Devenit domn în 1822 Grigore Ghica nu s-a îndurat să renunțe la Eforia spitalelor, însemnat izvor de îmbogățire. Jafurile se țineau lanț, încurajate de panica ciumei. Domnitorul nu scapă de a fi acuzat direct de aceste rele jafuri. Consulul Franței Hugot, apreciind întîmplările acelor vremi, pune în gura unui membru al Divanului faimoasa exclamație: „O! kete

¹ Al. Gălășescu, *op. cit.*, p. 290—297.

² *Topografia sanitară a Munteniei de Dr. Constantin Caracaș, 1800—1828*, p. 148.

³ V. A. Urechia, *op. cit.*, III, p. 352.

⁴ P. G. Samarian, *op. cit.*, III, p. 127.

⁵ Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Romînilor*, vol X, București 1897, p. 142.

mencatoria”¹. Și faptele lui Grigore Ghica îndreptățeau părerile oamenilor în legătură cu folosirea averii spitalului după bunul plac al domnitorului. Pe motiv că fratele său Mihai Ghica, devenit efor provizoriu al spitalelor în 1828, este lipsit de bani, căminarul N. Trăsnea, epistatul spitalului și favorit al domnitorului², primește în 4 martie 1827³ poruncă de la Grigore Ghica să-i facă o lcafă lunară de cîte 275 taleri, din averea spitalului. Și aceasta este numai o ilegalitate înscrisă, dar cîte vor fi fost neconsemnate.

Călătorul rus Anatol Demidoff desvăluie cu ocazia trecerii sale prin București în 1837, încă o practică a administrației în defavoarea pacienților. „*In acest spital — menționează el — persoanele care administrează acest așezămint au ocupat prea mult loc din care s-ar mai fi putut păstra pentru amenajarea a încă 2—3 saloane, unde ar putea fi plasați încă cîțiva suferinzi*”⁴.

Perioada regulamentară aduce și în spitalul Pantelimon suflul înnoitor al reformelor. Se cer catastive de venituri și cheltuieli, iar epitropii sînt chemați direct la justificarea banilor. În raportul pe care Eforia spitalului este nevoită să-l înainteze în 18 noiembrie 1832 sînt trecute, în mare, veniturile spitalului pe anii 1828—1832. La ele se remarcă oscilația de la an la an, cuprinsă între 50.055 lei și 121.351. Prin același raport Mihai Ghica, pregătindu-și terenul pentru a ocupa locul de efor al spitalelor, promite că din viitoarele economii se va construi în București, un nou spital⁵.

Asupra tuturor spitalelor se instituie „Controlul Valahiei”, care întreprinde cercetări stricte asupra socotelilor celor trei spitale ale politiei. În toamna anului 1832, N. Trăsnea devenit între timp directorul spitalelor orașului, este învitat să trimită condică de primirea banilor, precum și unele acte doveditoare pentru sumele încasate⁶.

Ca și pentru spitalul Colțea, Comisia Bisericească încheie în anul 1848 martie 2, condică de veniturile și cheltuielile spitalului Pantelimon pe 14 ani în urmă, 1832—1846, precum și pentru Spitalul de Nașteri pe primii săi opt ani de existență. Comisia își mărturisește imposibilitatea de a explica orice sumă ne mai avînd actele trebuincioase. „*Cu toate că după băgarea de seamă ce s-a făcut și la venituri și la cheltuieli, se văd mai multe neorindueli asupra cărora la vreme s-ar fi putut face cuvincioasele îndreptări, dar ca niște socoteli vechi de atîția ani, Comisia neputînd avea nici trebuincioasele deslușiri, nici temasurile după care ar fi putut hotărî cu încredințare asupra fieșcăreia sumi ce ar fi cerut trebuința a se preschimba din orînduiala cu care s-au trecut în socoteli*”⁷.

Să menționăm, precum la catastif, moșiile și sursele de venit ale acestui bogat spital, care nu primea însă vreodată un bolnav în plus peste paturile stabilite „iar dacă vreun nenorocit este adus acolo de către creștinii miloși este gonit fără de milă, dacă nu este vreun pat liber”⁸. Moșiile :

¹ P. G. Samarian, *op. cit.*, III, p. 127.

² Hurmuzaki, *Documente*, vol. X, p. 230.

³ P. G. Samarian, *op. cit.*, III p. 132.

⁴ Anatole de Demidoff, *Voyage dans la Russie Méridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie*, Paris, 1854, p. 106.

⁵ P. G. Samarian, *op. cit.*, III, p. 134.

⁶ Arh. St. Buc.; *Obșteșcul control*, dos. 925/1832, file 1—7.

⁷ Arh. St. Buc.; *Obșteasca Adunare*, dos. 274/1848, fila 4

⁸ P. G. Samarian, *op. cit.*, III p. 117.

Păpeni, Stăncești, Vărăști și Dascălu, Răsmirești, Dușeasca și Gurguietii, Bucșanii cu o sfoară din Zădărici, Virtoapele, Lixandra și Licuricii, Hodi-voaia și Vierii, Cîrnogi, Siliștea și Sorusca, Gologarul, Pantelimonul, la care se adăugau : Baia din Șelari, prăvăliile din prejur, dijma sării de la Ocnele Mari : schiturile : Fedeleșoiu, Brebul, Șerbăneștii, Morunglavul, Cornetul, Cobia, Măxinenii, Lenpezile, Poiana, Găiseni ¹.

Numărul bolnavilor, hrana lor precum și rarele înnoiri la cele trebuin- cioase bolnavilor, sînt cunoscute din catastiful amintit.

Anul	Nr. bolnavi (zile)	Hrana zilnică	Suma hranei	Doctorii
1833	12.604	par. 28	Lei 8.560,75	Lei 5.691,33
1834	12.340	31 ² / ₃	9.814	5.708,57
1835	12.375	32 ² / ₃	10.128,27	5.893,48
1836	12.599	29 ¹ / ₂	9.222,81	6.008,45
1837	12.516	28	9.119,114	6.108,105
1838	12.785	26 ¹ / ₂	8.455,51	6.774,36
1839	12.694	28	8.938,102	6.641,69
1840	13.105	33	9.794,105	6.899,27
1841	13.085	33	10.270,54	7.134
1842	12.791	26 ¹ / ₂	8.477,78	7.082,72
1844	21.336	23 ¹ / ₅	12.370,42	20.316
1845	22.469	24 ¹ / ₂	13.732,27	19.777,12 ²

Analizînd această situație, se pot face unele observații : Pantelimonul mai bogat decît celelalte spitale făcea economii însemnate la medicamente. Comparînd chiar cu sumele de la spitalul Colțea, banii cheltuiți la Panteli- mon la acest capitol erau mult mai puțini. Dăm spre exemplificare anul 1833, cînd spitalul Colțea pentru 6.244 zile de spitalizare cheltuiește pentru medicamente 6.039,90 lei, în timp ce pentru 12.340 zile de spitalizare din același an administrația Pantelimonului alocă suma de 5.708,57 lei. Această situație se constată și pentru alți ani. În anul 1833 se cheltuiesc însă într-o singură zi, fastuoasa ceremonie din ziua praznicului spitalului, 5.930,4 lei risipă constatată și în anii următori. Era mai important desigur că acei 4.202 lei cheltuiți în anul 1840 pentru executarea portretelor ctitorilor Ghicu- lești să fie folosiți pentru ospitalizarea bolnavilor. Rare sînt îmbunătățirile aduse bunei funcționări a spitalului, pentru trebuințele bolnavilor : introdu- cerea celor 36 de mese la paturile bolnavilor în 1839, precum și cheltuirea a 75 lei pentru introducerea în 1843 a tăblițelor de pe patul bolnavilor care indicau numărul bolnavului și felul bolii.

Primele cheltuieli pentru aparate medicale apar în 1841 „în cumpărarea instrumentelor chirurgice“. Au fost cheltuiți 5.313 lei și alți 588 lei pentru „un teasc mare și alte lucruri trebuincioase la spițeria acestui spital“ ³.

¹ Arh. St. Buc., *Obșteasca Adunare*, dos. 274/1848, fila 2.

² Arh. St. Buc.; *Obșteasca Adunare*, dos. 274/1848, file 26, 30, 33, 37, 41, 45, 49, 50, 55, 61, 64, 72, 73, 77, 85.

³ *Ibidem*, fila 61.

În anul 1843, precum reiese din catastif, se întroduc în spital alte 30 de paturi de fier¹. În acest an prin adăugarea făcută numărul paturilor a atins cifra de 66².

În 1844 numărul zilelor de spitalizare a crescut cu 8.545 zile suma repartizată pentru hrana zilnică a bolnavului scăzând însă de la 33 parale în 1840 la numai 23 în 1844. Raportul pentru întreaga perioadă dintre veniturile mari ale spitalului și numărul paturilor este o dovadă elocventă că administrația spitalului din acea vreme, constituită din elemente ale clasei dominante nu a putut în nici o problemă de pură umanitate să părăsească interesele înguste de clasă, întinzînd printr-o mai cinstită chiverniseală a fondurilor, o mîină de ajutor, nevoiașilor care își purtau boala prin cocioabele mizere sau chiar pe ulițele orașului.

„Așa erau spitalele, cu mijloacele ce aveau puteau să fie îmbunătățite și ca administrație internă și ca ordine; se putea repara clădirile rău făcute și să se sporească numărul paturilor în raport cu veniturile lor“³ — spunc cu mîhnire doctorul C. Caracaș.

¹ Paturi de fier se aflau la spital încă din 1837, deoarece Demidoff afirmă textual „paturile în spitalul Pantelimon sînt din fier, iar în spitalul Militar sînt așternute pe suporuri de lemn“. Anatol de Demidoff *op. cit.* p. 106.

² Al. Gălășescu *op. cit.*, p. 650. În anul 1833 erau 30 paturi, numărul acesta menținindu-se pînă în 1843.

³ *Topografia sanitară a Munteniei* de Dr. Constantin Caracaș 1800—1828, p. 151.